

===== Nagy Péter =====

/// Az Interkozmosz mint a propaganda eszköze

Vietnám, Kuba és Afganisztán a világűrben

A világűr és annak felfedezése 2025 júniusa óta ismét a közvélemény és a tudományos élet fókuszába került Magyarországon. Negyvenöt évvel Farkas Bertalan után ismét magyar állampolgár repült a világűrben. Ezzel Magyarország azon országok szűk csoportjába került, amelyeknek egynél több állampolgára vett részt emberes űrrepülésen.¹ Kapu Tibor küldetése a magyar tudományos közösség számára kiemelkedő jelentőséggel bír, hiszen várhatóan számos új, tudományosan hasznos eredménnyel szolgál majd. Ugyanakkor az esemény a magyar „nemzeti űrmítosz” alakulása szempontjából is mérőöldkőnek tekinthető. Slava Gerovitch² az MIT orosz származású amerikai tudománytörténésze rámutatott arra, hogy az űrkutatás történetének nemzeti kontextusban történő elbeszélése során különböző mesternarratívák formálódnak, amelyek minden országban a saját kulturális és nemzeti közeg specifikus elemeivel gazdagodnak.³ Ez a jelenség napjainkban Magyarország esetében is világosan megfigyelhető. A Farkas Bertalan és Kapu Tibor közötti szimbolikus kontinuitás – amelyet többek között a médiamegjelenésekben visszatérő motívumok, például a TV Maci vagy a „magyaros” ételek űrbe juttatása is erősít – a hazai űrrepülés hagyományainak folytonosságát, valamint az űrrepülésnek mint a nemzeti nagyság és tudás szimbólumának a hangsúlyozását szolgálja. Mindez azt mutatja, hogy a magyar nemzeti űrmítosz formálódik és intézményesül. E folyamatnak újabb

1 == Ugyanakkor az Ax-4 küldetésen az amerikai parancsnokon kívül a legénység másik három tagja országának (Lengyelország, Magyarország és India) a második állampolgára, aki űrutazáson vesz részt, továbbá mind a három ország első polgára az Interkozmosz-program keretében repült az űrbe (1978, 1980 és 1984). <https://www.axiomspace.com/missions/ax4> (utolsó letöltés: 2025. augusztus 31.).

2 == <https://math.mit.edu/directory/profile.html?pid=1160> (utolsó letöltés: 2025. október 22.)

3 == Gerovitch, 2015.

lendületet adhat a kormányzat közelmúltbeli bejelentése is, miszerint Kapu Tibor küldetésének tartalék űrhajósa, Cserényi Gyula szintén űrrepülést fog végrehajtani a közeljövőben.⁴ Az űrrepülés(ek) éppen ezért kitűnő lehetőséget kínál(nak) arra is, hogy a magyar történettudomány fokozott figyelmet fordítson az űrtörténeti kutatásokra – mind a nemzetközi, mind a hazai vonatkozások feldolgozására –, különös tekintettel az űrverseny történetére, az űrpropagandára, valamint az űrkutatás és a legitimáció, identitásépítés, illetve politikai reprezentáció közötti összefüggésekre.

Magyarország vonatkozásában mindeddig nem születtek komplex történeti és társadalomtudományi elemzések az űrkutatás, az űrverseny és az űrpropaganda hatásairól, e terület továbbra is feltáratlan kutatási mezőnek számít. Ez részben érthető is, hiszen Magyarország nem tartozott az űrverseny aktív alakítói közé.

A nemzetközi űrtörténeti kutatások központja kezdetektől fogva az Egyesült Államok volt, ahol az 1960-as évektől, párhuzamosan az űrverseny eseményeivel, megjelentek az első kronologikus feldolgozások az amerikai űrtevékenységről. Ennek egyik alapvető oka az 1958-ban elfogadott törvény, amely létrehozta a NASA-t, az Amerikai Egyesült Államok polgári űrkutatási szervezetét. A jogszabály nemcsak a tudományos kutatások és technológiai fejlesztések előmozdítását írta elő, hanem a társadalmi kommunikáció és ismeretterjesztés feladatát is a szervezet hatáskörébe utalta.⁵ A NASA-nak tehát nem csupán az űrkutatási programokat kellett koordinálnia, hanem a világűr iránti közérdeklődést is fenn kellett tartania, ezzel tematizálva az amerikai közbeszédet. E cél elérésének viszonylag alacsony költségű, ám rendkívül hatékony eszközét jelentette az űrkutatás és különösen a holdra szállással elnyert „győztes űrverseny” narratívájának folyamatos feldolgozása és napirenden tartása. A NASA ezenfelül tudatosan törekedett arra, hogy historiográfiai keretbe illessze az űrversenyt: ezzel egyrészt saját intézményi jelentőségét igyekezett megerősíteni a kormányzati forráselosztás során, másrészt az amerikai soft power és a nemzeti önkép formálásának hatékony és költségtakarékos eszközeként is szolgált.⁶ Ennek a folyamatnak az eredménye, hogy az 1980-as évekre az űrtörténet önálló aldiszciplínává vált az amerikai történetírásban.⁷ Fontos hangsúlyozni, hogy ezek a munkák az eseménytörténet (amerikai) vonatkozásainak feldolgozásában mindmáig alapvető szakirodalomnak tekinthetők. Ugyanakkor nem kevésbé indokolt,

4 == Lásd: <https://hirado.hu/szemely/kapu-tibor-hunor/>; (utolsó letöltés: 2025. október 22.) <https://hirado.hu/szemely/cserenyi-gyula-hunor/>; (utolsó letöltés: 2025. október 22.) <https://hirado.hu/szemely/farkas-bertalan/>; (utolsó letöltés: 2025. október 22.) <https://hunor.gov.hu/>. (utolsó letöltés: 2025. október 22.)

5 == <https://www.nasa.gov/history/national-aeronautics-and-space-act-of-1958-unamended/> (utolsó letöltés: 2025. október 22.)

6 == Néhány szerzőt érdemes kiemelni ebből a korai korszakból: Edward Clinton Ezell, Linda Neuman Ezell, James M. Grimwood, John M. Logsdon. Munkáik elérhetőek a NASA oldalán: <https://www.nasa.gov/history/history-publications-and-resources/nasa-history-series/#more> (utolsó letöltés: 2025. október 22.).

7 == Hade–Chamberlain (szerk.), 1981.

hogy a bennük megjelenő értelmezéseket és narratív kereteket legalább olyan kritikai szemmel vizsgáljuk, mint az ugyanebből az időszakból származó szovjet kiadványokat. E kritikai szemléletmód jelenik meg az angol származású történész, Rip Bulkeley 1991-ben megjelent *The Sputnik Crisis and Early United States Policy: A Critique of the Historiography of Space* című monográfiájában is. A szerző 1945-től 1957-ig, az első szovjet műholdak felbocsátásáig vizsgálja az Egyesült Államok űrkutatáshoz és rakétaprogramhoz való viszonyát, korabeli források széles körére támaszkodva. Már a mű címe is beszédes: Bulkeley arra hívja fel a figyelmet, hogy az űrverseny korai szakaszában való amerikai részvételtől szóló történeti narratívák jelentős mértékben az amerikai űrpropaganda hatása alatt születtek. Megítélése szerint e narratívákat felül kell vizsgálni, az eseményeket pedig újra kell értelmezni a titkosítás alól időközben feloldott dokumentumok, valamint korábban nem kutatott források és szemtanúi visszaemlékezések bevonásával.⁸ Ennek nyomán a kétezres évek fordulóján további jelentős elmozdulás történt. Asif A. Siddiqi, aki az űrtörténet-kutatás nemzetközi szaktekintélye, jelenleg a Fordham University tanára⁹ és a témában számos alapvető munka szerzője, 2000-ben jelentette meg a *Challenge to Apollo: The Soviet Union and the Space Race, 1945–1974* című monográfiáját, amely a nemzetközi kutatások egyik alapművének tekinthető. A szerző a szovjet rakéta- és űrprogram fejlődését 1945-től kezdve vizsgálja, széles körű orosz nyelvű forrásanyagra, valamint a programban részt vevő szakemberek visszaemlékezéseire támaszkodva. Siddiqi munkájának különös érdeme, hogy az űrpropaganda fogalmát nem csupán politikai vagy kommunikációs eszközként, hanem tudományos kategóriaként határozza meg, és részletesen bemutatja annak kialakulását, jellemzőit és főbb narratíváit a Szovjetunióban. Műve mérőöldkönek számít, mivel ezt követően egyre több, az űrversenyt immár nem kizárólag amerikai nézőpontból vizsgáló, komplexebb elemzés jelent meg. Ennek hátterében az 1990-es évek levéltári forradalma állt: ekkor vált kutathatóvá számos szovjet dokumentum, és publikálhatóvá több, a programban részt vevő mérnök és tudós – köztük Boris Chertok – visszaemlékezése.¹⁰ Chertok négyrészes memoárja egyrészt megerősítette Siddiqi következtetéseit, másrészt mikrotörténeti szinten, a rakétatervező kollektívák, mérnökök és a politikai döntéshozatal viszonyát is árnyaltan bemutatta. Ennek is köszönhetően a 2000-es évektől az űrtörténeti kutatásokban fokozatosan előtérbe került a kulturális és társadalmi dimenziók vizsgálata. A nemzeti űrtörténetek értelmezésében a kutatók egyre inkább az identitás, a mítoszteremtés és a szimbolikus reprezentáció kérdéseire összpontosítottak. Az űrpropaganda immár nemcsak politikai kommunikációként, hanem a társadalmi emlékezet és a kulturális identitás részeként került értelmezésre, valamint a szemléletváltás révén az űrtörténet-

8 == Bulkeley, 1991.

9 == <https://www.asifsiddiqi.com/> (utolsó letöltés: 2025. augusztus 31.)

10 == Lásd: Chertok, 2005; 2006; 2009; 2011.

írás egyre inkább polarizálódott. Így a kutatói érdeklődés részben az összehasonlító elemzések felé fordult – különösen az amerikai és a szovjet űrpropaganda párhuzamainak, illetve a holdverseny utáni időszak vizsgálatának irányába. Megjelentek a kisebb léptékű témák is, amelyek az egyéni sorsokat, visszaemlékezéseket és a tudományos közösségek belső konfliktusait elemzik, rávilágítva arra, miként hatott az űrpropaganda a szovjet tudósok és űrhajósok személyes viszonyaira, együttműködésére és identitására. E fejlemények nyomán az űrkutatás története egyre inkább beágyazódott a politika-, társadalom- és kultúrtörténet elemzési kontextusaiba. Napjainkban a kutatások fókuszja elmozdult az összefoglaló munkák felől a kevésbé feldolgozott témák felé, mint például a Globális Dél szerepe az űrversenyben,¹¹ vagy a politika, az űrpropaganda és a tudományos-fantasztikus irodalom közötti kapcsolatok vizsgálata.¹² Jelenleg azonban alig áll rendelkezésre érdemi tudás arról, hogy ezek a globális folyamatok miként jelentek meg és milyen politikai-társadalmi-kulturális hatással bírtak magyar kontextusban.

Az űrkutatás hazai értelmezéseinek vizsgálata nem csupán a korszakra jellemző narratívák dekódolását teszi lehetővé, hanem új megvilágításba helyezi a magyar űrhajósok szerepét is. Ez a nézőpont egyúttal hozzájárulhat a Kádár-korszak hétköznapi valóságának, valamint kulturális és politikai közegének mélyebb megértéséhez. Különösen fontos szerepet játszhat az állampárt legitimációs törekvéseinek vizsgálatában, tekintettel arra, hogy a modernizációs ideológiára hivatkozva gyakorolt uralom a szovjet űrpropagandával és űrhajósokkal kapcsolódott össze, amelynek verbális és vizuális szimbólumai a mindennapokat is áthatották. A hazai történettudományi munkákban a feldolgozott események közül Jurij Gagarin 1961-es magyarországi látogatása,¹³ valamint Farkas Bertalan 1980-as űrrepülése említhető. Utóbbi dokumentumait a Magyar Nemzeti Levéltár forráskiadványban adta közre.¹⁴ Habár az 1980-as években számos ismeretterjesztő és tudománynpszerűsítő mű született – például az Űrhajózási lexikon¹⁵ –, ezek elsősorban technikai és kronologikus megközelítésűek voltak. Az űrverseny, az űrtörténet és az űrpropaganda hazai társadalomtörténeti kontextusban tehát feltárára váró kutatási terület. Fontos hangsúlyozni, hogy az űrtörténet és különösen a szovjet űrpropaganda hatásai nem múltak el a hidegháború végével. Bizonyos elemei tovább élnek a kollektív emlékezetben, beépültek a helyi identitásokba, és napjaink közéleti diskurzusaiiban – akár viták, konfliktusok formájában – is tetten érhetők. Csak egyetlen példa: a 2012-ben elfogadott törvény értelmében sem szervezet, sem közterület nem viselheti olyan személy nevét, *„aki a XX. századi önkényuralmi politikai rendszerek meg-*

11 == <https://www.asifsiddiqi.com/work/coast-58c8b> (utolsó letöltés: 2025. augusztus 31.).

12 == Banerjee (szerk.), 2018.

13 == Kocsis, 2011; Kult, 2018: 316–326.

14 == Kocsis–Ólmosi (szerk.), 2011.

15 == Almár–Horváth (szerk.), 1984.

alapozásában, kiépítésében vagy fenntartásában vezető szerepet töltött be”.¹⁶ A jogszabály a Magyar Tudományos Akadémiát jelöli ki a vitás esetek elbírálására. Állásfoglalásuk szerint Jurij Gagarin személye nem tartozik a törvény tiltó hatálya alá,¹⁷ így a 66 érintett településen nem szükséges módosítani azokat a közterület-elnevezéseket, amelyek órá utalnak.¹⁸ Mindez azt jelzi, hogy az űrtörténet és az űrpropaganda nem pusztán történeti kuriózum, hanem napjainkban is élő, vitákat kiváltó jelenség, amely új kutatási perspektívákat nyit az emlékezetpolitika, a közterületi reprezentáció, az identitásképzés területein, valamint hatással van a magyar nemzeti űrmítoszra is. Az Interkosmosz-program egyes küldetéseinek bemutatása és komparatív elemzése ezáltal új kontextusba helyezi a magyar űrtörténeti narratívákat. Egyúttal lehetőséget nyújt annak feltárására is, miként hasznosította a szocialista propaganda az 1980-as években az űrrepülést mint jelenséget. Emellett rávilágít arra is, hogy az egyes országok esetében mely elemek kaptak hangsúlyosabb szerepet, valamint e hangsúlyeltolódások milyen jelentőséggel bírtak.

= = A szovjet űrpropaganda jellemzői

Egyes értelmezések szerint¹⁹ az űrverseny elsősorban propagandacélokat szolgált. Noha formálisan tudományos vállalkozásként indult, a Szputnyik fellövésével a Szovjetunió egy új, szimbolikus hidegháborús frontot nyitott, amely az ideológiai küzdelem kiemelt színterévé vált. Ebben az időszakban lényegében mindkét oldal a világűr-felfedezés szimbólumának a foglyává vált, reprezentációs háborút vívtak. A szovjet űrprogram a propagandisztikus győzelmek reprezentálására épült, míg az amerikaiak célja ezek felülmúlása volt. Így sem a szovjetek az elsőségek elérését hajszoló űrprogramja, sem az amerikai holdra szállás nem a tudományos kutatás hosszú távú céljait vagy a technológiai fejlődést szolgáltatta elsődlegesen. Az 1957-ben kezdődő űrkorszak lényegét az alábbi idézet kitűnően fogalmazza meg: *„A korai űrverseny többek között egy diszkurzív harc volt arról, hogy ki jogosult az egyetemes emberiséget képviselni a modern világ legnagyobb történetében. Ki lesz a forгатókönyvírója és a főszereplője az emberiség kozmikus kivonulásának?”*²⁰

Slava Gerovitch értelmezésében a szovjet űrpropaganda egyik legfőbb célja nem a tudományos eredmények bemutatása, hanem egy új, a szocialista modernitáshoz illeszkedő identitás megteremtése volt, amely a „kozmosz” jövő ígéretével legi-

16 == A 2012. évi CLXVII. törvény „egyes törvényeknek a XX. századi önkényuralmi rendszerekhez köthető elnevezések tilalmával összefüggő módosításáról”.

17 == https://mta.hu/data/dokumentumok/Osszefoglalo_a_XX.-szazadi_onkenyuralmi_rendszerekhez_kotheto_elnevezesekkel_osszefuggo_elnevezesek_szakmai_vizsgalatarol.pdf (utolsó letöltés: 2025. augusztus 31.)

18 == <https://data2.openstreetmap.hu/utcalista.php> (utolsó letöltés: 2025. augusztus 31.).

19 == Rockwell, 2012: 7–20.

20 == Siddiqi, 2006: 476–477.

timálta a politikai rendszert és annak ideológiai alapjait.²¹ E törekvés jegyében formálta meg a propaganda a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a Nagy Honvédő Háború mítoszait és legendáit, amelyek a hivatalos történetírás központi elemeivé váltak. Kalmár Melinda rámutat, hogy Sztálin halálát követően a bolsevik párt és a kommunista ideológia új kihívásokkal szembesült, elsősorban a tudományos-technikai forradalom (TTF) következményeivel, amelyek az élet minden területén éreztették hatásukat.²² A hruscsovi korszakban a TTF a szovjet modernitás kulcsfontosságú jelképévé vált, amelynek látványos megnyilvánulása az űrkutatásban mint csúcstechnológiai ágazatban betöltött vezető szerep volt.²³ Az SZKP XXII. kongresszusán elfogadott program hivatalos politikai rangra emelte a TTF-et, intézményesítve ezzel a tudományos és technológiai haladás ideológiai funkcióját.²⁴ Az űrpropaganda által felépített mitikus és identitásteremtő narratívák nem csupán a rendszer önigazolását szolgálták, hanem oktatási és szocializációs szerepet is betöltöttek. A „tudományos haladás” eszméje a társadalom ideológiai integrációját és a szocialista modernizációba vetett hit megerősítését szolgálta. Az új narratívák a párt és az ideológia felsőbbrendűségének hangsúlyozására épültek, céljuk a rendszer történelmi szükségszerűségének igazolása volt.

Az új narratívák *tartalmát* alapvetően a párt és az ideológia felsőbbrendűségének hangsúlyozása határozta meg, céljuk pedig a rendszer egyedülállóságának és történelmi szükségszerűségének igazolása volt. Ezeknek a narratíváknak a *funkciója* a párt hatalomgyakorlásának legitimációja volt, miközben az ideológiai nevelés eszközeivé is váltak. Ez a logika az űrpropaganda esetében is érvényesült: a szovjet állam fokozatosan alakította ki a saját mesternarratíváját az űrkutatás vonatkozásában, amelynek középpontjában az „alapító atya” mítosza állt. A nemzeti kontextusban konstruált űrtörténeti elbeszélések közül ez különösen markáns formát öltött, és máig meghatározza az erről szóló társadalmi diskurzust a szovjet–orosz kulturális-politikai térben. Ennek kulcsfigurái és szimbólumai – röviden összefoglalva – a következők: Ciolkovszkij: a mint teoretikus, aki megalkotta az űrutazás elméleti alapjait; Gagarin: az első ember a világűrben; a Vosztok: az első űrhajó; Lajka kutya: az első élőlény a világűrben; és a Szputnyik: az első műhold a világűrben. A szovjet–orosz űrpropaganda egyik alapvető törekvése az volt, hogy az emberi űrtevékenység globális narratívájában az űrbe vezető út első lépéseit saját szereplőivel azonosítsa.

A mesternarratíva középpontjában a kollektív hősiesség és a tervszerűen kivívott technológiai, politikai eredmények álltak.²⁵ A hős űrhajós – a forradalmár, a vöröskatona, a partizán és az élmunkás hősök mellett – munkájában és ideoló-

21 == Gerovitch, 2015: 3–4.

22 == Kalmár, 2014: 72–75.

23 == Uo. 84–86.

24 == Uo. 187–188.

25 == Siddiqi–Andrews (szerk.), 2011: 29–32.

giai lojalitását tekintve is kifogástalannak bizonyult. Egzisztenciális önazonosságának konstitutív elemét képezte a kommunista jövőbe vetett hit, amelynek fontos pillére az ideológiából fakadó folyamatos fejlődésszemlélet. Ennek megfelelően az űrhajósok generációja a természet (szűzföldek, világűr) meghódítását követően a kapitalizmus fölötti diadalra predestináltatott. A szovjet propagandát az űrversenyben is a harcias retorika jellemezte. Az amerikai diskurzusban a kutatás szó dominált, a szovjet terminológia ezzel szemben a meghódítás kifejezését használta, amely az űrverseny ideológiai-kulturális és geopolitikai tétjét jelezte.²⁶ A világűr ily módon nem csupán a tudományos verseny terepe volt, hanem üdvtörténeti jelentőséggel is bírt, ahol a szovjet ember végső soron beteljesítheti történelmi küldetését. Az orosz kulturális közegben a rakétákkal és csillagászzal foglalkozás viszonylag régre nyúlik vissza, a 17. század közepére, és annak megjelenése a nyilvánosságban a 19. század utolsó harmadától számítható jelentősnek, Ciolkovszkij munkásságának is köszönhetően.²⁷ Ez szervesen illeszkedett abba az optimista szemléletű filozófiai és kulturális orosz mozgalomba, amely mintegy spirituális áhítattal tekintett a világűr és annak meghódítása felé.²⁸

E narratív elemekből felépített idea szolgált alapul az űrhajóskultusz társadalmi és kulturális intézményesüléséhez.

A szovjet űrpropaganda által konstruált narratívák egymással összefüggő, egymást erősítő jelentéshálózatot alkottak. E narratív szerkezet egyik központi eleme a folyamatos fejlődés marxista–leninista ideológiából levezetett eszménye volt, amely a történelmi haladást a kommunizmus felé vezető szükségszerű és visszafordíthatatlan folyamatként értelmezte. Ennek a konstrukciónak a lényege, hogy mind a társadalmi, mind a technikai fejlődés a kommunista ideológia helyességének és omnipotens mivoltának a bizonyítéka, illetve következménye. A szovjet űrprogram sikerei e narratívába illeszkedve váltak a kommunista modernizáció szimbolikus eredményeivé. A Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) XXI. (1959)²⁹ és XXII. (1961)³⁰ kongresszusán Hruscsov a догнать и перегнать (utolérni és megelőzni) jelszavával deklarálta, hogy húsz éven belül létrejön az a gazdasági és társadalmi fundamentum, amelyre belátható időn belül a kommunizmus teljes struktúrája felépíthetővé válik. A fejlődés másik meghatározó dimenzióját a tudományos-technológiai előrehaladásba vetett hit jelentette, amely ugyancsak ideológiai megalapozottságú volt. German Tyitov, a második szovjet űrhajós ezt így fogalmazta meg: „*A Vosztok – az űrkorszak Aurórája*”,³¹ utalva ezzel arra, hogy az űr meghódítása

26 == Gerovitch, 2015: 4.

27 == Siddiqi–Andrews (szerk.), 2011: 29–32.

28 == Gerovitch, 2015: 3.

29 == Fedor, 1959.

30 == Fedor, 1962.

31 == Tyitov, 1976: 7.

a szovjet történelmi küldetés új korszakát is jelöli. A marxizmus-leninizmus ebben a diskurzusban tudományos világmagyarázatként jelent meg, amelynek érvényességét a technikai haladás (különösen az űrkutatás) eredményei igazolták. Ez a gondolati konstrukció kulminált 1961. április 14-én, amely szimbolikusan a szovjet civilizáció csúcspontjaként is értelmezhető. Kalmár Melinda arra is felhívja a figyelmet, hogy a szovjet fél tisztában volt azzal a nyomással, amelyet az Egyesült Államok a TTF kapcsán gyakorolt: a kapitalista modernitás fejlettségét nem a rakétákban, hanem a mindennapi élet kényelme révén (életmód, háztartási eszközök, gépkocsik stb.) igyekezett bemutatni (pl. „konyhavita”, 1959).³² A Vörös téren, az ünneplő tömeg előtt Nyikita Hruscsov és Jurij Gagarin kéz a kézben jelenítette meg az ideológia felsőbbrendűségét, a párt és az új ember egységét, a politikai és technikai modernitás szimbolikus összefonódását.³³ Az esemény egy tágabb civilizációs narratívába illeszkedett, ahol a Kelet – allegorikus formában – lekörözte a Nyugatot. A szovjet Vosztok (jelentése: Kelet) űrhajó megelőzte az amerikai Mercury-űrprogramot, amelynek az volt a célja, hogy Alan Shepardet juttassa el első emberként a világűrbe. A szovjet ember így nem csupán résztvevője, hanem hordozója is lett a történelmi haladásnak.

Az űrhajós-mítosz és az ahhoz kapcsolódó identitásnarratívák, valamint az űrpropaganda legitimációs funkciója szempontjából különös jelentőséggel bírt az a diszkurzív gyakorlat, amely az űrhajósok és az uralkodó párt közötti pozitív viszonyt emelte ki. A hős űrhajós, mint a kozmosz meghódítója, ideológiai lojalitásban is példaképpé vált. Az űrhajós, mint „a kozmosz Kolumbusza”, egyszerre jelent meg a szovjet tudományos racionalitás (dialektikus materializmus) és a párt-hűség szimbolikus reprezentánsaként. A párthoz való tartozás morális erőforrásként jelenik meg az űrhajós önértelmezésében, amely hősieks küldetése elvégzésében motiválja és segíti. Ezt a szerepfelfogást mind Gagarin,³⁴ mind Tyitov³⁵ expliciten megfogalmazta önéletrajzi írásaiban.

A propaganda legitimációs funkciója a párt aktuális hatalmi érdekeihez igazodva dinamikusan alakult. Ennek egyik plasztikus példáját az első űrhajósok reprezentációs stratégiái mutatják. Az 1964-es Hruscsov–Brezsnyev-hatalmváltást követően a hivatalos propaganda kizárólag azokat a – korábban marginális – felvételeket kezdte terjeszteni, amelyeken az űrhajósok nem Hruscsov, hanem Brezsnyev társaságában szerepeltek. Az űrhajós és a párt közötti kapcsolat legitimációs szerepét jól mutatja az új pártvezető reprezentációs igénye.³⁶ Az űrpropaganda ideológiai narratívái között külön említést érdemel a tudományos ateizmus dis-

32 == Kalmár, 2014: 194–195.

33 == Siddiqi–Andrews (szerk.), 2011: 44.

34 == Gagarin, 1962: 126–129.

35 == Tyitov, 1976: 12–16.

36 == Uo. 113.

kurzusa, amely szintén a kommunista ideológia legitimációs rendszerének szerves részét képezte. A tudományos ateizmus nem csupán a vallással szembeni kulturális és hatalmi küzdelem eszköze volt, hanem a szocialista világnézet koherens tudományos alapokra való építésének kísérleteként is értelmezhető. E narratíva egyik legismertebb retorikai toposza Jurij Gagarinhoz köthető, aki űrrepülése kapcsán azt nyilatkozta, hogy nem látta sem a mennyországot, sem Istent, ezzel a kijelentésével implicit módon tagadva a vallásos transzcendencia érvényességét, közvetlenül is megkérdőjelezve az egyházaknak és tanításaiknak a létjogosultságát. A Hruscsov-korszakban az antiklerikális kampány új formájaként jelent meg a „pozitív ateizmus” koncepciója, amely a nyílt elutasítás helyett a vallásellenességet tudományos-felvilágosító keretbe ágyazva próbálta érvényesíteni. Ennek célja nem csupán a vallás társadalmi befolyásának gyengítése volt, hanem annak kulturális helyettesítése is. A vallási ünnepeket szocialista állami ceremóniák, társadalmi ünnepek váltották fel. A kulturális tér szimbolikus elfoglalásával és átalakításával így a templomok helyére a planetáriumok léptek.³⁷

A szovjet űrpropaganda elemzése során elengedhetetlen a vizuális és verbális reprezentációs stratégiák sajátosságainak feltárása. A nyilvánosság számára közvetített tartalmakat markáns szelektivitás jellemezte: az űrprogram technikai részletei, a fejlesztések folyamatai, valamint az előkészületek operatív aspektusai jellemzően háttérben maradtak, a jövőbeli missziókra vonatkozó terveket pedig nem hozták nyilvánosságra. A kudarcokat következetesen elhallgatták. Így a narratíva kizárólag a sikerre koncentrált, a történeti folyamat linearitását és ideológiai beteljesülését sugallva. Az űrverseny kezdetén elért szovjet eredmények *elsőségek* vagy *szenzációk* voltak. Ebben az időszakban az űrkutatás még olyannyira gyerekcipőben járt, hogy minden űreszköz felbocsátása legalábbis hírnek számított – a korabeli ismeretterjesztő kiadványokban táblázatos fejezetben összesítik az 1957-től felbocsátott űreszközöket és jellemzőiket (üres helyet hagyva a lelkes érdeklődőknek a továbbiak feljegyzéséhez).³⁸ Ezek a küldetések nagy figyelmet kaptak, a nyilvánosságra tematizáló hatással bírtak, megjelentek a sajtóban, kiadványokban, filmhíradókban, a hangulatjelentésekben vagy a párt vezetőinek beszédeiben.

A hadsereg, amely az űrprogram kulcsszereplője és finanszírozója volt, soha nem jelent meg expliciten a propagandában. Ennek oka az volt, hogy a katonai jelenlét hangsúlyozása összeegyeztethetetlen lett volna a szocializmus békés és tudományos célkitűzéseiről szóló hivatalos narratívával. Ez látszólag ellentmondásban áll a korábban említett harcias retorikával, ám ebben az összefüggésben a „küzdelem” elsősorban az ember és a természet viszonyára vonatkozott: az erőforrásokat nem fegyverre, hanem űrrakétára, nem háborúra, hanem a természet legyőzésére,

37 = Mauer–Richers–Rüthers–Scheide (szerk.), 2011: 57–78.

38 = Lásd: Kulcsár, 1962; Nagy, 1962.

a világűr meghódítására kellett allokálni. Hasonló logika mentén a rakéta mint technikai eszköz, valamint az űreszközök ábrázolása is visszafogott és gyakran stilizált, sőt naiv vizualitással jelent meg. A képanyagok jelentős részét retusálták, a valósághű technikai részleteket mellőzve, szinte gyermeki egyszerűséggel jelenítve meg a kozmosz meghódításának eszközeit. Érdekesség, hogy miközben a rakéta mint technológiai objektum a propagandában redukált jelentőségű maradt, fegyverként – a katonai hatalom demonstratív eszközeként – a Hruscsov-korszakban rendszeres szereplője lett a Vörös téri díszszemléknek. A tudományos-technikai elit, vagyis a mérnökök és kutatók neve szintén háttérben maradt: életükben nem jelenhettek meg a nyilvánosságban, csak haláluk után vált lehetségessé nevük említése.³⁹ Ehelyett a hivatalos kommunikáció olyan szóvivőket szerepeltetett, akiknek – valós vagy szimbolikus – kapcsolatuk az űrprogrammal alig vagy egyáltalán nem volt, viszont jól illeszkedtek az ideológiai narratíva formai követelményeihez. Ilyen volt Anatolij Blagonravov professzor vagy Leonyid Szedov akadémikus.⁴⁰ A hangsúly tehát nem a program reális működtetőire, hanem a stilizált figurákra került.⁴¹ A szovjet tudományos és technológiai eredmények propagandacélú felnagytítása – különösen Hruscsov vezetése idején – nem csupán a belső legitimáció, hanem a nemzetközi politikai nyomásgyakorlás egyik eszközeként is szerepet kapott. Ez a diskurzus a stratégiai elrettentés és a politikai befolyásolás eszközzé vált: a nyilvános nyilatkozatokban és médiamegjelenésekben a rakéták, mint a szovjet technológiai felsőbbrendűség szimbólumai jelentek meg, gyakran fenyegetés formájában. E retorikai és politikai stratégia szorosan összefonódott az űrpropaganda külpolitikai dimenzióival. Így a technológiai siker nem csupán a tudományos fejlődés szimbóluma volt, hanem a szovjet világrendszer életképességének és külpolitikai súlyának igazolása is.⁴²

= = Vietnám, Kuba és Afganisztán emberes űrrepülései az Interkozmosz-programban

A Szovjetunió és a szocialista országok között az űrkutatási együttműködés kezdetei 1957-re nyúlnak vissza, ám ez intézményes formát csupán az 1960-as évek második felétől öltött. Ennek szervezeti keretét az 1967-ben létrehozott Interkozmosz biztosította, amelynek alapító tagjai Bulgária, Csehszlovákia, Kuba, Lengyelország, Magyarország, Mongólia, az NDK, Románia és a Szovjetunió voltak. A hivatalosan a békés célú világűr kutatás előmozdítására létrehozott szervezet tevékenysége elsősorban a fizika, a meteorológia, a biológia és az orvostudomány, a távközlés, valamint a természeti erőforrás-kutatás területére összpontosult. Az együttműködés

39 == Siddiqi, 2000: 169.

40 == Siddiqi–Andrews (szerk.), 2011: 66.

41 == Uo. 2011: 63.

42 == Fischer, 2014: 154–157, 164–167, 171–175, 183–187, 201–205.

keretében sor került több műhold pályára állítására, majd 1976-ban meghirdették az emberes űrrepüléseket (ebben közrejátszhatott a NASA bejelentése, hogy a hamarosan rendszerbe álló űrsiklókon biztosítják az űrutazás lehetőségét külföldiek számára). Már ekkor rögzítették a szovjet fél részéről, hogy a szocialista országok űrhajósai vadászpilóták közül kerüljenek ki, a repülések időtartama pedig egy hét lesz, valamint meghatározták a sorrendet is. Elsőként azok az államok – Csehszlovákia, Lengyelország és az NDK – kaptak lehetőséget, amelyek tudományos hozzájárulása kiemelkedő volt a szervezet működéséhez, ezt követően pedig az orosz ábécé rendje szerint kerültek sorra a további résztvevők.⁴³ Az Interkozmosz-program keretében 1977 és 1988 között számos emberes űrrepülés valósult meg. Ezek során előbb a szocialista, majd a kapitalista és el nem kötelezett államok űrhajósai is részt vettek szovjet közreműködéssel. A program során a szovjet érdekszférán kívüli országoknak felajánlott űrrepülések a Szovjetunió tudományos presztízsét és politikai befolyását erősítették, így a soft power-eszköztár fontos elemévé váltak.⁴⁴

Jelen elemzés Vietnám, Kuba és Afganisztán esetét vizsgálja (a sorrend az űrrepülések időrendjét tükrözi). Ezek az Európán kívüli szocialista országok nem tartoztak a program „első turnusához”. Mindazonáltal mindhárom ország esetében kapcsolódott a szocialista berendezkedéshez forradalmi-háborús környezet. A gyarmati múltból fakadó társadalmi és gazdasági viszonyok, valamint a centrumon kívüli geopolitikai helyzet is hozzájárultak ahhoz, hogy az űrutazásokhoz fűződő narratívák kiemelt jelentőséget kapjanak mind a helyi politikai vezetés, mind a Szovjetunió szemszögéből. E keretben az űrhajós szerepe többdimenziós: egyszerre szimbolizálta a Szovjetunióval fennálló szövetséget mint az egyenrangú államok közötti nemzetközi együttműködés és az önzetlen internacionalista támogatás megtestesülését, a szocialista elköteleződést, valamint a gyarmati múlt elmaradottságából és elnyomásából való kilépést. Az, hogy az Interkozmosz-program jelöltjeit vadászpilóták közül válasszák ki, szovjet feltétel volt. Ugyanakkor ezekben az országokban az űrhajós katonai hátterének kihangsúlyozása a legitimációs narratíva részévé vált. A propaganda egyszerre emelte ki az űrkutatás békés jellegét és jelenítette meg az űrrepülést végrehajtó személyben a szocialista rendszer védelmezőjét. Ez a kettősség különösen nagy jelentőséggel bírt azokban az államokban, amelyek háborús tapasztalatokkal rendelkeztek, vagy éppen aktuálisan fegyveres konfliktust vívtak. A sorrend szempontjából figyelemre méltó, hogy 1980-ban három Interkozmosz-űrrepülés történt: előbb a magyar, majd a vietnámi, végül a kubai küldetés (május és szeptember között). A három misszió közül kettő esetében a propagandisztikus szempontok különösen erőteljesen jelentek meg, amelyek forrása ráadásul azonos narratív keretbe illeszkedett. A nemzeti űrmítoszok kialakításában meghatározó szerepet játszott a szovjet űrpropagandához s ezen keresztül az „alapító atyákhoz”

43 == Burgess–Vis, 2016: 1–10.

44 == Uo. 310–311.

való viszonyulás. Az Interkozmosz-program keretében emberes űrrepülést megvalósító szocialista államok esetében az első szovjet űrhajósok kultusza legitimációs keretként működött. Ez azért illeszkedhetett könnyedén a nemzeti narratívákba, mert elegendő volt a szovjet űrhajóskultusz meglévő mintáit adaptálni és tovább örökíteni. Gagarin 1961 áprilisának végétől kezdte meg világ körüli látogatássorozatát (elsőként Csehszlovákiába utazva). A körút állomásait a szovjet szervezők a meghívásokhoz igazodva úgy ütemezték, hogy azok egybeessenek a fogadó országok hangsúlyos, átpolitizált nemzeti ünnepeivel. Így például a lengyelországi látogatást július 22-re, „Lengyelország Újjászületésének Napjára”,⁴⁵ míg magyarországi útját augusztus 20-ra időzítették.⁴⁶

= = = Vietnám

Vietnám és az űrpropaganda összefüggéseinek vizsgálatakor különösen jelentős az „alapító atyákhoz” való viszonyulás. 1962 januárjában German Tyitov, a második szovjet űrhajós Vietnámba látogatott, ahol személyesen találkozott Ho Si Minhhel, a Vietnámi Demokratikus Köztársaság elnökével. A hivatalos narratívák a két szereplő kapcsolatát a lehető legközvetlenebbnek és legbarátságosabbnak igyekeztek bemutatni, különösen a térséget és a nemzetközi kommunista mozgalmat terhelő feszültségek közepette (mint az indokínai konfliktus vagy a szovjet–kínai szakítás). A látogatást hangsúlyosan „népi” mozzanatokkal keretezték – beszámolók szerint közös hajókiránduláson és tengeri fürdőzésen is részt vettek. Ho Si Minh javaslatára még egy szigetet is elneveztek Tyitovról, „hogy a szovjet nép hős fia örökké Vietnámban maradjon”.⁴⁷ Tyitov később a Szovjet–Vietnámi Baráti Társaság elnökeként vállalt szerepet. Tevékenysége során folyamatosan a két nemzet barátságát és a „vietnámi nép függetlenségének ügyét” hangsúlyozta, ezzel a szovjet űrhajóskultusból fakadó szerepét a háborús propaganda keretei közé illesztve.⁴⁸

Vietnám az Interkozmosz-szervezethez az alapítást követően több mint egy évtizeddel, 1979-ben csatlakozott kilencedik tagországgént. Érdekes módon a későn csatlakozó állam nem került a program végére a sorban. Sőt, az közvetve befolyásolta Farkas Bertalan repülését is, azért lett annak időpontja 1980 tavasza, mivel szovjet elvárás volt, hogy az általuk nagyobb propagandaértékűnek tartott vietnámi

45 = = Kulcsár, 1962: 77–103.

46 = = Mivel a dél-amerikai körút után érkezett Magyarországra, egy komlóí hangulatjelentés ezt közölte: „Büszke rá mindenki, hogy Gagarin et. meglátogatta fiatal városunkat és olyan városokkal tarthatjuk ilyen tekintetben egyenrangunak, mint London, Havanna, stb.” MNL BaML XXXV-10 17. óe., Információs jelentés, 1961. augusztus 25.

47 = = Tyitov, 1976: 200.

48 = = Uo. 199–201.

űrrepülés 1980 nyarán, a moszkvai olimpiai játékokhoz igazítva valósuljon meg.⁴⁹ Az űrpropaganda szempontjából a küldetés mindkét résztvevő számára kiemelt jelentőséggel bírt. Vietnám, amely a háború után győztesként állt az Egyesült Államokkal szemben, (a szovjetek támogatásával) megszállta Kambodzsát, ami egyúttal határkonfliktushoz vezetett Kínával.⁵⁰ A küldetés szimbolizálta az ország egysítéséből és az ebből fakadó „békés szocialista építőmunkából” származó eredményeket. Az 1980-as év különösen jelentősnek számított, ekkor ünnepelték Ho Si Minh születésének 90., a Vietnámi Kommunista Párt megalakulásának 50., valamint Vietnám függetlenségének 35. évfordulóját.⁵¹ A Szovjetunió számára az 1979-es afganisztáni bevonulást követő negatív nemzetközi megítélés és annak következményei (mint a moszkvai olimpia nyugati bojkottja) szintén kíváncsossá tették ezt a küldetést. Ezen túlmenően a küldetés a Szovjetunió számára annak bizonyítéka-ként is szolgálhatott, hogy a szuperhatalom támogatja a fejlődő országokat, és nem csupán katonai beavatkozások révén érvényesíti érdekeit. Már a kiválasztás kezdeti szakaszában fontos szempont volt, hogy a leendő űrhajós harcoló vadászpilóta legyen. Ennek megfelelően esett a választás a 33 éves Pham Tuanra (1947–). Személye ideális volt a kommunista vezetés propagandacéljaira: szegényparaszti családból származott, falujából vele együtt mindössze ketten végeztek középiskolát. Már 16 évesen csatlakozott a kommunista mozgalomhoz, és önként jelentkezett a hadseregbe. Képzettsége alapján a légierő szerelőjeként szolgált, mivel egészségügyi okok miatt kezdetben nem volt alkalmas pilótának. A vietnámi pilótahiány miatt azonban végül a Szovjetunióban pilóta képzést szerzett 1968-ban, és ugyanebben az évben lépett be a kommunista pártba is. Ettől kezdve a háború végéig vadászpilótaként teljesített szolgálatot. Ehhez kapcsolódik Pham Tuan „első hőstette”: 1973-ban elnyerte a Népi Fegyveres Erők Hőse kitüntetést, és századossá léptették elő, miután a legendárium szerint légi harcban lelőtt egy B-52-es amerikai bombázót. A tett egyedülállónak számít a légiharcok történetében, ám a valóságban vitatott; a bombázót valószínűleg a vietnámi légvédelem semmisítette meg. A győzelmet mégis Phamnak tulajdonítják, mivel ennek propagandaértéke lényegesen nagyobb volt.⁵² 1977-ben a Szovjetunióba küldték továbbképzésre a Légierő Jurij Gagarin Akadémiájára, ahol alezredessé léptették elő, és tanulmányai alatt jelölték az Interkozmosz-programba való részvételre. A küldetés során kiemelt figyelmet fordítottak mindazokra az elemekre, amelyek különösen hangsúlyosak lehettek az űrpro-

49 = = Burgess–Vis, 2016: 110. Mivel a vietnámi űrhajós közvetlenül a magyar repülést követően indult, visszatérése azzal a Szojuz–36 űrhajóval történt, amelyet előzőleg a magyar űrhajós használt a Szaljut állomásra való feljutás során, és így azt az űrhajót Hanoiban állították ki.

50 = = Dreyer, 2010: 297–315.

51 = = Burgess–Vis, 2016: 110–124.

52 = = Toperczer, 2001: 65–67.

paganda narratívái szempontjából. A Szojuz–37 űrhajó⁵³ arról az indítóállványról startolt, ahonnan Jurij Gagarint is felbocsátották. Az indítás időpontja pedig min-dössze négy nappal a moszkvai olimpia megnyitója utánra esett. Ennek megfelelő-en az olimpiai faluban és a központi helyszíneken gyakran mutattak felvételeket a szovjet Szaljut–6 alacsony Föld körüli pályán keringő űrállomásról (ahol a küldetés idején tartózkodtak a kozmonauták) a mosolyogva integető vietnámi űrhajós-sal. A jelenség nyilvánvaló politikai üzenetként szolgált mind a vietnámi, mind a szovjet fél részéről az Egyesült Államok felé: az olimpiát bojkottáló országnak egy őket legyőző kommunista állam űrhajósa üzent a világűrből, aki ráadásul egyedüli-ként számított felelősnek az amerikai csúcstechnológiát és felsőbbrendűséget meg-testesítő B-52-es bombázó lelövéséért. Az űrrepülés révén Pham sorrendben a 104. emberként jutott a világűrbe, egyúttal az első vietnámi és az első ázsiai száрма-zású űrhajósként, amivel Vietnám a nyolcadik nemzet lett, amely embert küldött az űrbe.⁵⁴ A küldetés az Interkozmosz-program szokásos menetrendjét követte: közel nyolcnapos űrbeli tartózkodás, különböző nemzeti kísérletek – kristályolvasztás, a vietnámi területek fényképezése, erőforrás-feltárás, növénytermesztési vizsgálatok, valamint orvosi tesztek (hallásra és ízlelésre vonatkozóan). Mindezt azonban kifejezetten vietnámi propagandaszempontból erősítette egy olyan kísérlet, amely az ottani háború vegyi hadviselésének a vietnámi mezőgazdaságra gya-korolt hatásait vizsgálta, s így közvetlenül összekapcsolta a tudományos kutatást a háborús tapasztalatokkal és a politikai propagandával. Űrrepülése során Pham nem csupán a moszkvai olimpia közönségének és sportolóinak küldött üzeneteket: több alkalommal is hangsúlyozta háláját a Vietnámi Kommunista Pártnak, amely lehetővé tette számára a küldetést. Nyilatkozataiban mindezt összekapcsolta azok-kal a kerek évfordulókkal, amelyek Vietnám függetlenségi küzdelmeihez, a kom-munista mozgalomhoz és Ho Si Minh örökségéhez kapcsolódtak. Ezt a legitimá-ció narratívát ugyanakkor árnyalja, hogy a korabeli vietnámi közbeszédből fenn-maradt olyan népi rigmus, amely az éhező lakosság mindennapi nehézségeit állí-totta szembe az űrrepüléssel mint fölösleges presztízskiadással. Ez egyébként meg-feleltethető azoknak az állításoknak, amelyeket a korai űrverseny korszakából fennmaradt magyar hangulatjelentések ellenséges megnyilvánulásként kategorizál-tak.⁵⁵ Mindazonáltal az űrhajósokat (a szovjet parancsnokkal, Viktor Vasziljevics Gorbátkóval együtt) diadalmenethez hasonló ünneplésben részesítették és virág-

53 == A Szojuz űrhajók voltak ekkoriban a Szovjetunió sztenderd, sorozatgyártott sze-mélyszállító űrhajói, így az űrrepülések (küldetések) elnevezése innen fakad. Pl. Farkas Bertalan a Szojuz–36, Pham a Szojuz–37, míg a kubai Méndez a Szojuz–38 küldetés keretében repült.

54 == <https://www.supercluster.com/astronauts/pham-tuan?q=tu&sort=undefined&ascending=true&list=true&limit=45&> (utolsó letöltés: 2025. augusztus 31.).

55 == Gagarin 1961-es űrrepülése kapcsán közli egy hangulatjelentés, melyet a VIII. kerü-leti pártbizottság továbbított a budapesti pártbizottság részére: „...*MÁV Keletiből*

esővel fogadták vietnámi látogatásuk során. Hanoi-ban pedig az ország függetlenségének 35. évfordulójának a napján rendezték meg a hivatalos kitüntetési ceremóniát. Szomorú érdekességgént megemlíthető, hogy a küldetés tartalék úrhajója, Bui Thanh Liem 1981-ben egy tisztázatlan körülmények között bekövetkezett kikapzórepülő-balesetben életét vesztette; a repülőgépet és a holttestet sosem találták meg. Pham 2008-ig különböző beosztásokban szolgált a hadseregben, majd altábornagyként vonult nyugállományba. Vietnámban nagy népszerűségnek örvend mind a mai napig.

= = Kuba

Kuba esetében is hangsúlyosan megjelent az „alapító atya”-mítosz, tekintettel az ország világpolitikai helyzetére. Jurij Gagarin 1961 nyarán az amerikai kontinensen is tett látogatást: július végén Kubába, majd augusztus elején Brazíliába utazott. Az időpontválasztás természetesen nem volt véletlen, hiszen jelenléte lehetővé tette, hogy a július 26-i forradalmi ünnepségeken díszvendégként szerepeljen Havannában, ezzel erősítve a kubai–szovjet kapcsolatok szimbolikus dimenzióját. *„Rendkívül örülök, hogy végre megvalósul régi álmom és ellátogathatok a hős kubaiak országába”*⁵⁶ – nyilatkozta Kubába indulása előtt Gagarin. Amikor megérkezett *„Amerika szabad földjére”*,⁵⁷ a *„repülőtér kijáratánál hatalmas és lelkes tömeg várakozott. Fehérek és színes bőrűek egyforma örömmel integettek a szovjet vendégnek.”*⁵⁸ Külön figyelmet érdemel a „fehérek és színes bőrűek” megkülönböztetés, mivel Kubában a szocialista rendszer bevezetésével hivatalosan megvalósult a bőrszínre való tekintet nélküli egyenlőség. A kubai kontextusban a társadalmi egyenlőség hangsúlyozása nem csupán helyi, hanem a latin-amerikai és tágabb gyarmati–gyarmattartó viszonyokra is utaló szimbolikus üzenettel bírt: a fehér elnyomó felsőbbrendűség elleni győzelmet jelképezte. Így a világ első úrhajója, aki a szocialista szuperhatalomból Kubába látogatott, egyenlőségparti, internacionalista szerepet testesített meg, szemben a gyarmati elnyomással és az USA politikai befolyásával. A látogatás egybevágott a „szocialista egyenlőség” narratívájával, amelyet a Szovjetunió később, 1963-ban az első női úrhajós, Valentina Tyereskova repülése kapcsán is hangoztatott. Az esemény diplomáciai szimbolikáját erősítette, hogy Fidel Castro és Che Guevara, a győztes kubai forradalom vezetői szívélyesen fogadták Gagarint, míg Dorticos kubai elnök az akkor alapított Playa Giron Érdemrend 0001. sorszámu példányát adományozta neki, Castro külön kérésére, mert azt nem

jelezték, hogy volt olyan aki úgy nyilatkozott, na mi történt, talán több lesz a fizetés ezzel?” BFL XXXV-13-b 1961/9/a. Őe. Hangulatjelentés, 1961. április 12. Hangulatjelentés, 1961. április 12.

56 = = Gagarin Kubába utazott. *Népszabadság*, 1961. július 25. 4.

57 = = Kulcsár, 1962: 94.

58 = = Havanna szívébe zárta Jurij Gagarint. *Népszabadság*, 1961. július 26. 1.

ő, hanem a „hős Gagarin” érdemli.⁵⁹ A propagandában a látogatást gyakran úgy ábrázolták, hogy a „két órnagy” (Gagarin és Castro) áll egymás mellett, jelképezve államaik szoros baráti kapcsolatát. Ennek anekdotikus kifejezése volt, melyet a propaganda is felhasznált, hogy a július 26-i beszéd előtt Castro Gagarintól érdeklődött, mennyi időbe telik egy teljes fordulat a Föld körül (kb. 90 perc), majd a látogatót arra kérte, hogy az óráján számolja az általa megtett „fordulatokat”. A beszédet végül Castro „három fordulatnál” fejezte be.⁶⁰ Ez az epizód is a személyes kapcsolatot és a szovjet–kubai együttműködés propagandisztikus jellegét volt hivatva demonstrálni. Kuba űrkutatásának és űrpropagandájának következő jelentős fejezete az Interkozmosz-program volt, melynek maga is alapító tagja volt. 1980 őszén, közvetlenül a vietnámi repülés után, a Szojuz–38 küldetés keretében Arnaldo Tamayo Méndez (1942–) vált a világ 105. űrhajósává, egyúttal Kuba a kilencedik nemzetté, amely képviseltette magát a világűrben.⁶¹ Ugyanakkor Méndez személye kiemelkedő jelentőségű volt a repülés propagandájában és a kubai űrmítoszbán is. Ő lett az első afrikai származású, az első fekete bőrű, az első latin-amerikai, az első karibi-szigeteki, az első spanyolajkú, valamint az első, a nyugati féltekéről származó, nem amerikai állampolgárságú űrhajós.⁶² Méndez személye a propaganda számára nem csak az etnikai szempontok miatt volt ideális választás (hasonlóan a vietnámi űrhajóshoz): szintén szimbolikus jelentőségű tartományban, Guanatanamóban született, szegény családban, a szüleit korán elveszítette, és a rokonai nevelték fel. Fiatalon fizikai munkát végzett, majd az 1950-es években csatlakozott a Castro-féle mozgalom ifjúsági szervezetéhez. A forradalom győzelme radikálisan megváltoztatta életét: a „faji egyenlőség” megvalósulása révén a fizikai munka helyett tanulhatott, előbb repülőtechnikusi, majd pilótaképzésben részesült. Ön-életírásában kiemeli Gagarin űrrepülését, amely motivációt jelentett számára (ekkor Moszkvában tanult katonai repülőakadémián), így a propagandában ez is erősítette Kuba kapcsolatát az „alapító atya”-mítosszal. Méndez felderítő pilótaként szolgált a kubai rakétaválság idején. 1967-ben párttaggá vált, majd ugyanabban az évben Vietnámba küldték, hogy tanulmányozza a légiharcot. 1979-ben választották ki az űrrepülésre való felkészítésre. Repülése a standard Interkozmosz-program szerint zajlott: szeptember 18. és 26. között közel nyolc napot töltött a világűrben, végrehajtva 27 nemzeti kísérletet, köztük országának fotózását, erőforráskutatást, növénytermesztési és orvosi kísérleteket, valamint élelmiszer-tudományi vizsgálatokat a kubai cukorsziruppal. A repülés során Méndez szovjet parancsnoka Jurij Viktorovics Romanyenko volt. A repülés propagandisztikus szempontból

59 == Kulcsár, 1962: 94–95.

60 == Uo. 96.

61 == <https://www.supercluster.com/astronauts/arnaldo-t.-mendez?q=mendze&sort=undefined&ascending=true&list=true&limit=54&> (utolsó letöltés: 2025. augusztus 31.).

62 == Burgess–Vis, 2016: 127–141.

ismételten kihívás elé állította az Egyesült Államokat, hiszen a Szovjetunió ezzel is számos elsőséget könyvelhetett el. Ugyanakkor üzenetet küldött az afroamerikai közösségnek, a latin-amerikai, illetve a fejlődő országoknak arról, hogy a Szovjetunió potenciális, erős és önzetlen szövetséges, a neokolonialista USA alternatívája. Ez pedig, a vietnámi repülés után közvetlenül, a szovjetek vélekedése szerint tovább erősítette az általuk idealisztikusan megjeleníteni kívánt, a fejlődő országokat segítő Szovjetunió képet. Hiszen szovjet (kommunista) segítséggel, az USA-val szemben állva, gyarmati sorból is a csillagok közé lehet jutni. Kuba pedig a térség szocializmus felé orientálódó mozgalmainak latin-amerikai központjaként játszott kulcsszerepet ebben a szövetségi rendszerben. A kubai–amerikai viszonyban is jelentős szimbolikus üzenettel bírt a repülés: Méndez űrruháját a havannai Forradalmi Múzeumban, míg a repülés során használt tárgyait és a leszálláskor alkalmazott Szojuz–38-as űrkabinját szülőhelyén őrizték meg. Ez külön szimbolikus jelentőséggel bírt a guantánamói amerikai támaszpont közelsége miatt is: a szegény, fekete kisfiú, aki innen a világűrbe jutott, jelképezve Kuba szocialista fejlődését és a társadalmi mobilitás lehetőségét a forradalmi rendszer keretében. Ennek kapcsán érdemes kiemelni, hogy az űrrepülés propagandájában a faji egyenlőség belső legitimációs narratívaként is jelentős szerepet játszott.⁶³ Ez a kérdés már 1961-ben, Gagarin látogatásakor is felmerült, azonban Méndez esetében az űrhajós származása a repülés propagandájának egyik alapvető elemévé vált. Fidel Castro 1980. október 16-án, a közös kubai–szovjet űrrepülésre való megemlékezés során így fogalmazott: „*Arnaldo Tamayo Méndez és a hozzá hasonló kubaiak szimbolizálják a forradalom hőseit [...] Méndeznek és Romanyenkónak pedig példaként kell állnia a kubai nép fiataljai előtt, mivel több millió Méndez lehet a kubai nép körében, akik olyan hősök, mint ő.*”⁶⁴ Érdemes röviden szót ejteni a kettes számú (tartalék) kubai űrhajós, José Armando López Falcón életútjáról is: Havannában, fehér középosztálybeli családban született 1930-ban, szülei minisztériumi dolgozók voltak. Pilótapályára készült, a kommunista ifjúsági szövetséghez a katonai repülőiskola elvégzése során csatlakozott, a pártnak pedig 1979-ben lett tagja, közvetlenül kiválasztása után. A két életrajz összevetése egyértelművé teszi, miért Méndezt választották ki, és miért kapta Falcón a tartalék szerepét. A propaganda narratívájába a szegény, fekete kubai fiú űrrepülése, amelyet a forradalom tett lehetővé, sokkal szervezettebben illeszkedett, ráadásul a fekete származás politikai szimbolikáját kihasználva az USA-val folytatott versenyben is előnyt jelentett: ki küld először színes bőrű űrhajóst a világűrbe. Az űrrepülés Kubában abszolút siker volt propagandaszempontról. Méndez űrbéli tartózkodása alatt ünnepi hangulat uralkodott Havannában és egész Kubában, jogos nemzeti büszkeség érzése töltötte el a kubaiakat.⁶⁵ Azonban a gazdasági

63 = = Krajcsi, 2022: 131–157.

64 = = Uo. 133–137.

65 = = Ünnepi hangulat Havannában. *Népszabadság*, 1980. szeptember 21. 1.

és társadalmi problémákat maga a misszió nyilvánvalóan nem oldotta meg, bár a kubai vezetés igyekezett a kísérletek eredményeinek hasznosítását (erőforrás-kutatás az űrből, hurrikán-előrejelzés, csúcstechnológiai ágazatok fejlesztése stb.), valamint a faji egyenlőség tényét hangsúlyozni. Latin-Amerikában, hasonlóan a kubai hangulathoz, az űrrepülés bizonyos egységet, közösségi érzést, büszkeséget teremtett, mivel a kubai űrhajóst, származása miatt is, közös hősüknek tekintették. Nem véletlenül hangsúlyozza a kubai propaganda, hogy Méndez volt az első latin-amerikai az űrben. Az USA ezzel szemben igyekezett hivatalosan tudomást sem venni az űrrepülésről. 1983-ban repült az első fekete bőrű USA-beli űrhajós, Guion Bluford,⁶⁶ az Egyesült Államok a mai napig őt tekinti az első afroamerikainak az űrben. Ugyanakkor Méndez egész Latin-Amerikában a mai napig nagy népszerűségnek örvend. Űrrepülése után különböző katonai és politikai pozíciókat töltött be, a Kubai-Szovjet Baráti Társaság alelnöke is volt, 2011-ben pedig az orosz Barátságért Érdemrenddel tüntették ki.

= = = Afganisztán

Afganisztán esetében nem beszélhetünk a szovjet űrkutatás „alapító atyáihoz” kapcsolódó narratívákról, ráadásul az ország formálisan nem is csatlakozott az Interkozmosz együttműködéshez. A közös űrrepülésről 1987 júliusában maga Gorbacsov szovjet és Nadzsibullah afgán pártvezető egyezett meg, majd a hivatalos szerződést két hónappal később a Glavkozmosz (szovjet űrtechnológiai állami vállalat) és az afgán pártvezetés képviselői kötötték meg, eredetileg 1989. júliusi küldetés időponttal. Ez az ütemterv illeszkedett volna az Interkozmosz emberes űrrepüléseinek korábban megszokott kiképzési menetrendhez. A szovjet csapatok kivonulásának közeledtével az afganisztáni belpolitikai helyzet azonban sürgetővé tette a missziót: az indulást közel egy évvel előre hozták, 1988 augusztusára, így a felkészülési idő mindössze hat hónapra csökkent, ráadásul ez sem volt zökkenőmentes. A küldetés időpontja önmagában is jelezte a propaganda jelentőségét. A prioritást nem elsősorban a tudományos kísérletek, hanem a katonai és a politikai érdekek indokolták. Így az űrrepülés a szovjet–afgán barátság és szövetség mellett az afgán kommunista vezetés legitimációs törekvéseit is szolgálta.

A kiválasztott űrhajós Abdul Ahad Mohmand (1959–) lett. Az afganisztáni viszonyokra jellemző, hogy születésének pontos napja nem ismert, mivel az anyakönyvezése nem történt meg. Csak annyi biztos, hogy január első napjaiban látta meg a napvilágot, és így a szülei az elsejét jelölték meg születésnapjaként, amely később hivatalos okmányaiban is szerepelt. 1977-ben Kabulban, a műszaki egyetemen diplomázott, majd belépett az Afgán Népi Demokratikus Pártba. 1978-ban behívták a légierőhöz, és a Szovjetunióba küldték pilótakiképzésre. 1981-ben haza-

66 = = <https://www.supercluster.com/astronauts/guion-s.-bluford-jr.> (utolsó letöltés: 2025. október 22.).

tért, majd 1984-ig különböző beosztásokban szolgált az afgán légierőnél. Ezt követően ismét a Szovjetunióba került, a Légierő Jurij Gagarin Akadémiájára, ahonnan 1987-ben tért vissza, ekkor már folyékonyan beszélt oroszul.⁶⁷ Mindezek alapján a propaganda számára ideális jelöltnek számított az űrhajós szerepre. 1988. augusztus 29-én Bajkonurból indult az űrhajója, parancsnoka a szovjet Vlagyimir Afanaszjevics Ljahov volt.⁶⁸ Afganisztán ezzel a világ 20. űrutazó nemzetévé vált, Abdul Ahad Mohmand pedig a 218. űrhajós lett, egyben a negyedik muzulmán vallású, aki a világűrbe jutott.⁶⁹ A nemzeti kísérletek (országfényképezés, erőforrás-felmérés, orvosi és biológiai vizsgálatok) mellett az afgán űrrepülés több emlékezetes momentumot is tartalmazott. Mohmand feladatai között szerepelt hagyományos afgán tea készítése az űrállomáson tartózkodó társai számára, ami a küldetés kulturális és népi-nemzeti jellegét erősítette. Emellett az afgán kommunista vezetés kérésére a Koránból kellett felolvasnia, rituálisan Mekka irányába fordulva. Az országban fennálló politikai helyzet és a szovjet csapatkivonás közeledte fényében a pártvezetés számára ez a gesztus érthető volt. Ugyanakkor a szimbolikus aktus a szovjet űrpropaganda történetét is keretbe foglalta: míg 1961 tavaszán Gagarin repülése előtt a Lenin Mauzóleum meglátogatásából merített erőt,⁷⁰ innen 1988 őszére eljutott egészen Allahig. Emellett Mohmand a küldetés során telefonkapcsolatot létesített Nadzsibullah afgán elnökkel és édesanyjával is Kabulban, így a küldetés során a világűrben a pastu nyelv hivatalos kommunikációs eszközként is megjelent, ezzel a 4. beszélt nyelv lett a világűrben. A küldetés az előkészületek meggyorsítása következtében komoly kockázatokat rejtett magában, és majdnem katasztrófába fulladt. A visszatérés során az irányító számítógép meghibásodott, és az űrhajósok további 26 órát töltöttek orbitális pályán tartalék élelemiszer nélkül, szkafanderben. A nyugati sajtó ezt a propagandacélból előre hozott és siettetett repülés következményeként értelmezte.⁷¹ A leszállás végül sikeresen történt, mindössze 6 km-rel a kijelölt helytől. A technikai problémák miatt a küldetés összességében a tervezettnél hosszabbra nyúlt, megközelítve a kilenc napot. Mohmandot visszatérése után Kabulban hivatalos fogadásán nagy tömeg ünnepelte, ám az eseményt árnyalta, hogy a várost ekkor már a mudzsahedinek ostromolták és rakétákkal támadták. A szovjet csapatkivonást követően az afgán kommunista kormányzat összeomlott, és Mohmand 1992-ben Németországba emigrált, ahol jelenleg könyvelőként dolgozik. Űrruhája és a küldetés tárgyi emlékei vélhetően megsemmisül-

67 == Burgess–Vis, 2016: 252–253.

68 == Uo. 258–260.

69 == <https://www.supercluster.com/astronauts/abdul-ahad-mohmand?q=abdul&sort=undefined&ascending=true&list=true&limit=72&> (utolsó letöltés: 2025. augusztus 31.).

70 == Gagarin, 1962.

71 == Burgess–Vis, 2016: 260.

tek Kabul ostroma során; egyedül a Korán maradt meg, amelyből az űrben is felolvasott, és amelyet a mai napig őriz. 2013-ban, az űrrepülés 25. évfordulóján viszszaátogatott Afganisztánba, de elmondása szerint az ország aktuális helyzete miatt nem tervezi a tartós hazatelepülést.⁷²

A küldetés, amelyet sietve készítettek elő, és amelyet technikai problémák is nehezítettek, nem érte el a propaganda által kitűzött célokat. Nem sikerült tartósan megerősíteni a szovjet–afgán barátságot, sem az afgán kommunista vezetés legitimációját. A szovjet kivonulást követő polgárháború során az űrrepülés tárgyi emlékei és emlékezete egyaránt elvesztek.

= = = Összegzés

A szovjet űrpropaganda kezdettől fogva a kommunista ideológia legitimációját szolgálta, különféle, egymást támogató narratívák felhasználásával. Az űrversenyben elért tudományos eredményeket összekapcsolták a marxizmus–leninizmus hangsúlyozásával és modernizációs ígéretével, azt sugallva, hogy a szocializmus nemcsak a világűrben, hanem a Földön is győzedelmeskedni fog. Az 1975-ös Apolló–Szojuz közös repülés szimbolikus fordulópontot jelentett: az űrpropaganda hangsúlya a békés nemzetközi együttműködés narratívája felé mozdult el, amelyhez az Interkozmosz intézménye remek lehetőséget biztosított. Az ennek keretében megvalósuló űrrepüléseknek az interpretálását a szovjet propaganda alapvető vonásai továbbra is meghatározták, de érvényesülésük mértékét az adott partnerországok belső viszonyai is jelentősen befolyásolták. A „kis hidegháború” időszakában a frontországokként kezelt Vietnám és Kuba esetében kiemelt szerepet kapott a modernizáció, az egyenlőségen és kölcsönös előnyökön alapuló internacionalista kapcsolatok hangsúlyozása, ugyanakkor a harcias, az 1960-as éveket idéző retorika is. Az űrhajósok kiválasztásánál a katonai háttér, a bőrszín, a születési hely és a repülés időpontja egyaránt propagandaszempontokat tükrözött. A Szovjetunió ezen keresztül nemcsak újabb „elsőségeket” könyvelhetett el a világűrben, hanem szimbolikus győzelmeket is arathatott az Egyesült Államokkal szembeni ideológiai küzdelemben. Az űrhajósok személye ugyanakkor a régiók (Délkelet-Ázsia, Közép- és Dél-Amerika) és tágabb értelemben a „harmadik világ” számára is pozitív üzenetet hordozott. Az űrhajósok emlékeztetének és az űrpropaganda sikerének objektív értékelésére a lehetőségeink azonban korlátozottak. Vietnám és Kuba esetében a fennálló politikai rendszerek és az ideológiai kontinuitás következtében a kozmonauták abszolút népi hősként élnek a nemzeti űrmítoszokban, hasonlóan a volt szocialista országokhoz, ahol az űrhajós népszerűsége a rendszerváltozást követően is fennmaradt (pl. Farkas Bertalan). Afganisztán esetében az űrrepülés propagandafunkciója elsősorban a szovjetbarát kormány legitimációját és a szovjet–afgán viszonyt volt hivatott erősíteni. Ezek a szempontok olyan mértékben meghatároz-

72 = = Uo. 256–265.

ták a küldetést, hogy nemcsak a kiképzés szakmai követelményeit szorították háttérbe, de az űrpropaganda alapvetően vallásellenes narratíváját is. Ám mindez nem tudta megakadályozni az űrrepülés propagandájának kudarcát (sem az ottani szovjetbarát kormányzat bukását): az űrhajós és repülése rövid időn belül feledésbe merült. A demokratikus Afganisztán későbbi kísérletei a nemzeti űrmítosz felhasználására szintén sikertelennek bizonyultak a belső politikai viszonyok miatt.

=== Levéltári források ===

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

XXXV-13-b 1961/9/a. Őe., MSZMP VIII. Kerületi Bizottsága

Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára (MNL BAML)

XXXV-10 17. Őe. Bányászati Aknamélyítő Tröszt, Pécsi Körzet, Komlói Üzemvezetőség
MSZMP alapszervezete

=== Hivatkozott irodalom ===

Almár–Horváth (szerk.), 1984

Űrhajózási lexikon. Szerkesztette: Almár Iván, Horváth András. Akadémiai Kiadó –
Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest.

Banerjee (szerk.), 2018

Russian Science Fiction Literature and Cinema: A Critical Reader.

Szerkesztette: Anindita Banerjee. Boston, Academic Studies Press.

Bulkeley, 1991

Bulkeley, Rip: *The Sputnik Crisis and Early United States Policy. A Critique of the Historiography of Space.* Macmillan, London.

Burgess–Vis, 2016

Burgess, Colin – Bert Vis: *Interkosmos: The Eastern Bloc's Early Space Program.*
Springer-Praxis, Chichester UK.

Hade–Chamberlain (szerk.), 1981

Space Science Comes of Age: Perspectives in the History of Space Sciences.

Szerkesztette: Paul A. Hade, Del Chamberlain. Smithsonian Institution Press,
Washington D. C.

Chertok, 2005

Chertok, Boris: *Rockets and People*. Volume I. NASA SP, Washington D. C.

Dreyer, 2010

Dreyer, David R.: One Issue Leads to Another: Issue Spirals and the Sino-Vietnamese War. *Foreign Policy Analysis*, 6. sz. 297–315.
https://www.viet-studies.com/kinhte/SinoVietWarSpiral_2010.pdf
(utolsó letöltés: 2025. augusztus 31.).

Fedor (szerk.), 1959

Az SZKP XXI. Kongresszusa, 1959. január 27. – 1959. február 5. Szerkesztette: Fedor János. Kossuth Kiadó, Budapest.

Fedor (szerk.), 1962

Az SZKP XXII. Kongresszusa, 1962. október 17. – 1962. október 31. Szerkesztette: Fedor János. Kossuth Kiadó, Budapest.

Fischer, 2014

Fischer Ferenc: *A kétpólusú világ 1945–1989. Tankönyv és atlasz.*
Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.

Gagarin, 1962

Gagarin, Jurij: *Utazás a világűrben. Az első űrhajós pilóta feljegyzései.*
Táncsics Kiadó, Budapest.

Gerovitch, 2015

Gerovitch, Slava: *Soviet Space Mythologies: Public Images, Private Memories, and the Making of a Cultural Identity*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh.

Kalmár, 2014

Kalmár Melinda: *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer (1945–1990).* Osiris Kiadó, Budapest.

Kocsis, 2011

Kocsis Piroska: Jurij Gagarin Magyarországon. *Archívnet*, 4. sz.
https://www.archivnet.hu/kuriozumok/jurij_gagarin_magyarorszagon.html
(utolsó letöltés: 2025. augusztus 31.).

Kocsis–Ólmosi (szerk.), 2011

Iratok a közös magyar–szovjet űrrepülésről 1979–1980. Szerkesztette: Kocsis Piroska, Ólmosi Zoltán. Magyar Országos Levéltár, Budapest.

Krajcsi, 2022

Krajcsi Sándor Roland: A közös kubai–szovjet úrutazás a propaganda és a valóság tükrében. *Eszmélet*, 134. sz. 131–157.

Kulcsár, 1962

Kulcsár István: *A világűr meghódítói*. Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest.

Kult, 2018

Kult László: Jurij Gagarin látogatása Baranyában, 1961. augusztus 20. In *Tanulmányok Ódor Imre emlékére*. Szerkesztette: Gyánti István, Kult László. Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, Pécs.

Mauer–Richers–Rüthers–Scheide (szerk.), 2011

Soviet Space Culture – Cosmic Enthusiasm in Socialist Societies. Szerkesztette: Eva Maurer, Julia Richers, Monica Rüthers, Carmen Scheide. Palgrave Macmillan, Basingstoke.

Nagy, 1962

Nagy Ernő: *Az űrrepülés jövője*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

Rockwell, 2012

Rockwell, Trevor Sean: *Space Propaganda „For All Mankind”: Soviet and American Responses to the Cold War, 1957–1977*. University of Alberta, Doctor of Philosophy in History, Department of History and Classics, Edmonton.

Siddiqi, 2000

Siddiqi, Asif A.: *Challenge to Apollo: The Soviet Union and the Space Race, 1945–1974*. NASA SP, Washington D. C.

Siddiqi, 2006

Siddiqi, Asif A.: American Space History: Legacies, Questions, and Opportunities for Future Research. In *Critical Issues in the History of Spaceflight*. Szerkesztette: Steven J. Dick, Roger D. Launius. NASA Office of External Relations, History Division, Washington D. C.

Siddiqi, 2018

Siddiqi, Asif A.: *Beyond Earth: A chronicle of deep space exploration 1958–2016*. NASA History Division, Washington D. C.

Siddiqi–Andrews (szerk.), 2011

Into the Cosmos: Space Exploration and Soviet Culture. Szerkesztette: Asif A. Siddiqi, James T. Andrews. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh.

Tópercz, 2001

Tópercz, István: *MiG-21 units of the Vietnam war*. Osprey Publishing, Oxford.

Tyitov, 1976

Tyitov, German: *Kék bolygóm*. (Kozmosz Könyvek.) Kárpáti Kiadó – Madách Kiadó, Uzsgorod–Bratislava–Budapest.

=== Internetes hivatkozások ===

A 2012. évi CLXVII. törvény „egyes törvényeknek a XX. századi önkényuralmi rendszerekhez köthető elnevezések tilalmával összefüggő módosításáról”
<https://njt.hu/jogszabaly/2012-167-00-00.0#CI> (utolsó letöltés: 2025. augusztus 31.). https://mta.hu/data/dokumentumok/Osszefoglalo_a_XX.-szazadi_onkenyuralmi_rendszerekhez_kotheto_elnevezesekkel_osszefuggo_elnevezesek_szakmai_vizsgalatarol.pdf (utolsó letöltés: 2025. augusztus 31.).

<https://www.asifsiddiqi.com/> (utolsó letöltés: 2025. október 22.).

<https://www.asifsiddiqi.com/work/coast-58c8b> (utolsó letöltés: 2025. augusztus 31.).

<https://www.axiomspace.com/missions/ax4> (utolsó letöltés: 2025. augusztus 31.).

<https://data2.openstreetmap.hu/utcalista.php> (utolsó letöltés: 2025. augusztus 31.).

<https://hirado.hu/szemely/cserenyi-gyula-hunor/> (utolsó letöltés: 2025. október 22.).

<https://hirado.hu/szemely/farkas-bertalan/> (utolsó letöltés: 2025. október 22.).

<https://hirado.hu/szemely/kapu-tibor-hunor/> (utolsó letöltés: 2025. október 22.).

<https://hunor.gov.hu/> (utolsó letöltés: 2025. október 22.).

<https://math.mit.edu/directory/profile.html?pid=1160>
(utolsó letöltés: 2025. október 22.).

<https://www.nasa.gov/history/history-publications-and-resources/nasa-history-series/#more> (utolsó letöltés: 2025. október 22.).

<https://www.nasa.gov/history/national-aeronautics-and-space-act-of-1958-unamended/> (utolsó letöltés: 2025. október 22.).

/astronauts/arnaldo-t.-mendez?q=mendze&sort=undefined&ascending=true&list=true&limit=54& (utolsó letöltés: 2025. augusztus 31.).

<https://www.supercluster.com/astronauts/guion-s.-bluford-jr>.
(utolsó letöltés: 2025. október 22.).

<https://www.supercluster.com/astronauts/pham-tuan?q=tu&sort=undefined&ascending=true&list=true&limit=45>& (utolsó letöltés: 2025. augusztus 31.).

<https://www.supercluster.com/astronauts/abdul-ahad-mohmand?q=abdul&sort=undefined&ascending=true&list=true&limit=72>& (utolsó letöltés: 2025. augusztus 31.).

===== **Sajtó** =====

Népszabadság, 1961, 1980

Kulcsszavak

=====

Ázsia, hidegháború, Kuba, űrpolitika

Rizsszkaja metróállomás, előtte a Szputnyik-1
(a világ első műholdja) építőinek állított emlékmű.
Szovjetunió, Moszkva, 1967.

Fortepan / Nagy Gyula

/ The Interkosmos Program as a Propaganda Instrument /

Vietnam, Cuba, and Afghanistan in Space

Beyond the military, scientific and political aspects, the battle for space had a symbolic meaning: who would be the main actor of the cosmic exodus of the human kind? For obvious reasons, the Soviets and the Americans created their own “national space myths”. With the end of the space race, the focus shifted in the subsequent period. Soviet space propaganda emphasized peaceful space exploration, in which socialist countries cooperated, with Interkosmos as the key organization.

In my study, I analyze the propaganda representation of the three manned missions of the Interkosmos in the 1980s – the Vietnamese, Cuban, and Afghan space flights – mapping the different narratives and ideological context of the missions. I examine how the selected astronauts embodied the national and socialist character of their countries, how national space myths were formed, and how these flights fit into the ideological struggles of the Cold.
